

LET NIKA
otrais kongress

**Kultūrvēstures avoti
un Latvijas piekraste**

Latvijas Zinātņu akadēmija
Latvijas Akadēmiskā bibliotēka

KULTŪRVĒSTURES
AVOTI
UN LATVIJAS
PIEKRASTE

Rīga
Apgāds "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis"

J. K. Broces Limbažu novada zīmējumu noderīgums Letonikai (sākotnējs ieskats)

Venta Kocere, Saulvedis Cimermanis

Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas (bijusī *Bibliotheca Rigensis*, dibināta 1524. gadā) rokrakstu fonds glabā arī liecības par Limbažu novadu – seno lībiešu apdzīvotu teritoriju, kurai bija liela nozīme latviešu etniskajā vēsturē un kultūras vēsturē, kurā noritēja aktīvi baltu un Baltijas jūras somu tautu sakari un kultūru mijiedarbība.

Trīspadsmitajā gadsimtā Limbažu novads nonāca vācu feodāļu pārvaldījumā. Turklāt lielākā daļa teritorijas, Limbažus ieskaitot, pārgāja Rīgas virsbīskapa īpašumā, pārējā teritorija piederēja Livonijas ordenim.

Sākot ar 16. gadsimtu, Limbažu novads cieta nepārtrauktos karos: Livonijas karš (1558–1583), zviedru–poļu karš (1600–1629), pēc kura Limbažu novads nokļuva Zviedrijas varā. Pēc Ziemeļu kara (1700–1721) novadu pievienoja Krievijai.

Zviedrijas karalis Gustavs Ādolfs Limbažus kopā ar apkārtējām zemēm 1621. gadā uzdāvināja Rīgas pilsētai. Rīgas pakļautībā Limbaži un novads atradās līdz 1877. gadam.

Izdevīgā ģeogrāfiskā stāvokļa dēļ (svarīgi satiksmes ceļi, jūras piekraste, mežu bagātības, zvejas vietas u.c.) novadā veidojās rosīga saimnieciskā dzīve, un Limbaži kļuva par nozīmīgu Rietumvidzemes centru.¹ Tādēļ novads dažādos laikposmos pievērsa daudzu saimniecības un kultūras darbinieku uzmanību. Viens no tādiem interesentiem bija novadpētnieks, pedagogs un kultūras pieminekļu un procesu izzinātājs Johans Kristofs Broce (1742–1823), par kura dzīves un darbības galvenajām gaitām lasāms šajā krājumā ievietotajā Valda Mazuļa apcerējumā.

J. K. Broce vāca un krāja vēstures dokumentus un citus materiālus, zīmēja un aprakstīja sava laikmeta būves un citādas liecības, kas viņam likās nozīmīgas, zīmējumiem pievienoja rakstītus paskaidrojumus, kas reizēm iekļaujas

dažās rindās, bet reizēm aizņem vairākas lappuses. Daudzi viņa zīmētie objekti un dokumenti laika gaitā gājuši bojā vai pazuduši, bet vienīgās ziņas par tiem saglabājušās J. K. Broces bibliotēkai atstātajā arhīvā.

J. K. Broces nozīmīgākais devums ir “*Sammlung verschiedner Liefländischer Monumente...*” – desmit ādā iesieti sējumi.

Tajos ar lielu rūpību attēloti Baltijas muižu, piļu un apdzīvotu vietu skati, ražošanas un sabiedriskās celtnes, dažādu sociālo slāņu dzīvojamās un saimniecības ēkas, baznīcas, tilti, pilsētu un lauku iedzīvotāji, to apģērbs, iedzīves priekšmeti, darba procesi, dažādas tehniskās ierīces (ūdensvads u.c.), piemiņekļi, ģerboņi, zīmogi, monētas un daudz kas cits. J. K. Broce par zīmētajiem objektiem centās savākt iespējami daudz liecību – vēstures aprakstus, ekonomisko un administratīvo raksturojumu, ziņas par iedzīvotājiem un to nodarbošanos u.c.

Broces *Monumente...* kā visai daudzveidīgs un nereti nepilnīgs avots ir izmantojams dažādu kultūrvēstures jautājumu skaidrošanai, tajā skaitā arī Letonikas problēmu risināšanai. Tādēļ Latvijas Akadēmiskā bibliotēka kopā ar LU Latvijas vēstures institūtu sagatavoja un publicēja četrus Broces aprakstu un zīmējumu sējumus.² Šajā apcerējumā sniegsim dažas sākotnējās atziņas par Broces devuma avotniecisko vērtību Limbažu novada letonisko jautājumu skaidrošanai. Galveno uzmanību veltīsim latviešu zemnieku tradicionālās materiālās kultūras parādību atspoguļojumam – datējumiem, izplatībai, kopējiem elementiem muižās un zemnieksētās, kultūrvēsturiskajiem slāņiem, rotājumiem, tipoloģijai, uzbūvei, mazāk – citam. Vācu muižu zīmējumus aplūkosim tikai tādā apjomā, kādā tajos redzamas kopīgas iezīmes ar zemnieku sētās skatāmo. Apzināties, ka Broces devums ir visai fragmentārs un tam ir niecīgs īpatsvars kultūras parādību kopā, kādu teorētiski tolaik bija iespējams redzēt un aprakstīt. Tādēļ, neveicot pienācīga dziļuma un apjoma salīdzinājumus, ir riskanti spriest par zīmējumos redzamo parādību tipiskumu aplūkotajā novadā un plašākās teritorijās. Limbažu novada zīmējumi ir publicēti jau minētajā zīmējumu un aprakstu trešajā sējumā.

Spriežot pēc zīmējumu datējumiem, Broce apmeklēja Limbažu novadu 1780. gadā (Salacgrīvu un Vecsalacu), 1793. gadā (Bīriņus, Ozolmuižu), 1794. gadā (Bīriņus), 1795. gadā (Limbažus, Nabi, Vilzēnus), 1797. gadā zīmēja Limbažu apkārtnes zemnieka dzīvojamo riju un pirti, 1817. gadā apmeklēja Liepupi, Limbažus, Skulti. Viņa zīmējumu un aprakstu sakopojumā *Monumente...* Limbažu novadam veltītas 45 zīmējumu lapas, kurām pievienoti dažāda plašuma un dziļuma apraksti. Īstenībā ir jārūnā par kopzīmējumu un savrupzīmējumu lapām. Par kopzīmējumu lapām šajā apcerējumā saucam tādas, kurās skatāmi atšķirīgi objekti vai viena objekta būtiski atšķirīgas daļas, piemēram, 1) Ozolmuižas pagalma perimetrālās apbūves ēkas un muižas apbūves plāna shēma, kurā iezīmēti pagalma skatā neredzami objekti

(*Monumente VI, 141*), 2) Biriņu zemnieču un zemnieku svētku un darba tērpu un Straupes zemnieču svētdienas tērpu iekļāvums vienā lapā (*Monumente III, 91*), 3) Limbažu apkārtnes zemnieka pirts ieejas fasādes, plāna, garengriezuma un šķērsriezuma izvietojums vienā lapā (*Monumente VIII, 63*) (1. att.). Par savrupzīmējumu lapām dēvējam tās, kurās kaut kādā skatījumā attēlots tikai viens objekts vai zīmētāja sasaistīta objektu kopa, kas bieži pasniegta kā panorāma, piemēram, Vecsalaca–Salacgrīva (*Monumente II, 5*) (2. att.).

Zīmējumu vairums ir Broces paša devums, daļa – pārzīmējumi no citiem avotiem un citu autoru zīmējumu ievietojums savā sakopojumā, piemēram, Ērgemes mācītāja J. Bergera Limbažu pils un pilsētas 1773. gada zīmējums, kurā redzamas dažāda lieluma dzīvojamās mājas, baznīca, bijusī arhibīskapa pils un pils kroguš (*Monumente I, 203*); arhitekta, mākslinieka, vēlākā Tērbatas universitātes profesora Johana Vilhelma Krauzes divi 1796. gada akvareļi, kuros attēloti Skultes muižas apbūves, apstādījumu un ūdens baseinu kopskati (*Monumente VI, 126, 127*).

Broce galvenokārt pievērsās viņam tuvāko sociālo slāņu dzīves, kultūras un vēstures atspoguļošanai. Grupējot viņa devumu šādā skatījumā, redzam, ka 16 zīmējumu lapas (35,56%) veltītas novada centram un sešus gadsimtus nodzīvojušajai Limbažu pilsētai, 13 lapās (28,88%) skatāmas muižas un to tuvākā apkārtnē, deviņās lapās (20%) redzamas baznīcas, mācītājmuižas un to tuvākā apkārtnē, piecās lapās (11,11%) atainots zemnieku dzīvesveids un tradicionālā materiālā kultūra, divās lapās (4,44%) rādīti apkalpojošas nozīmes objekti – ceļu krustojums pie Skultes baznīcas un Nabes krogs.

2. att. J. K. Broces 1780. gadā shematiski zīmētā Vecsalacas muižas – Salacgrīvas panorāma (*Monumente II, 5*). A – krāce Salacā ar divām salinām, tiltiņu un lašu taci lejpus tā; B – Vecsalacas muižas kungu māja un apbūve ap to; C – Pāles kroguš Salacgrīvā; D – Salacgrīvas baznīca; E – kādreizējās bruņinieku pils drupas un seno lībiešu pilskalna vieta; F – kuģi reidā; G – skola.

Tomēr šis iedalījums nav precīzs. Vienas piederības (izmantojamības) objekti parādās arī citādas piederības zīmējumos. Piemēram, Limbažu baznīca skatāma četros pilsētai pieskaitītos zīmējumos, bet Salacgrīvas baznīca – Vecsalacas–Salacgrīvas un Salacgrīvas–Vecsalacas panorāmās (*Monumente II, 5, 7*). Lidzīgi arī ar apkalpojošas nozīmes objektiem: Limbažos zīmēta kādreizējā zemes tiesas, vēlākā policijas priekšnieka māja, Rīgai piederošās lazarete un skola (*Monumente VII, 115, 116*), pilsētas ugunsdzēsēju nams, pilsētas kalve un sardzes mājoklis (*Monumente VII, 118*), pilsētas ūdensdzirnavas (*Monumente VI, 43–46*), divi Rīgai piederoši krogi ar vienu stadulu un kroģēšanas telpām un viens krogs ar divām stadulām un kroģēšanas telpām (*Monumente VII, 117, 118*).

Broce parasti plaši neskaidroja zīmēto un aprakstīto objektu cilmes un attīstības jautājumus. Viņš sniedza par tiem tikai tolaik par svarīgām uzskatītās un paša iegūtās ziņas. Ainavas, atsevišķas būves, baznīcas, ceļus, kapsētas, krogus, muižas, pilsētas, zemnieksētas un sētu grupas viņš zīmēja tā, kā uztvēra un saprata, cenšoties objektus iekļaut apkārtējā vidē. Tādēļ viņa dažādas precizitātes zīmējumi droši datē attiecīgajos gados pastāvējušās objektu formas, būvmateriālus, konstrukcijas, rotājumus un citu. Diemžēl daudzi objekti tverti vispārīgi un pat visai vispārīgi. Tādēļ zīmējumu aplūkotājs gūst ieskatu tikai par zīmēto objektu apveidiem un novietojumu, bet detaļas izprotamas un nosakāmas vienīgi varbūtības līmenī.

J. K. Broces zīmējumi un apraksti palīdz skaidrot daudzas kultūrvēsturisku

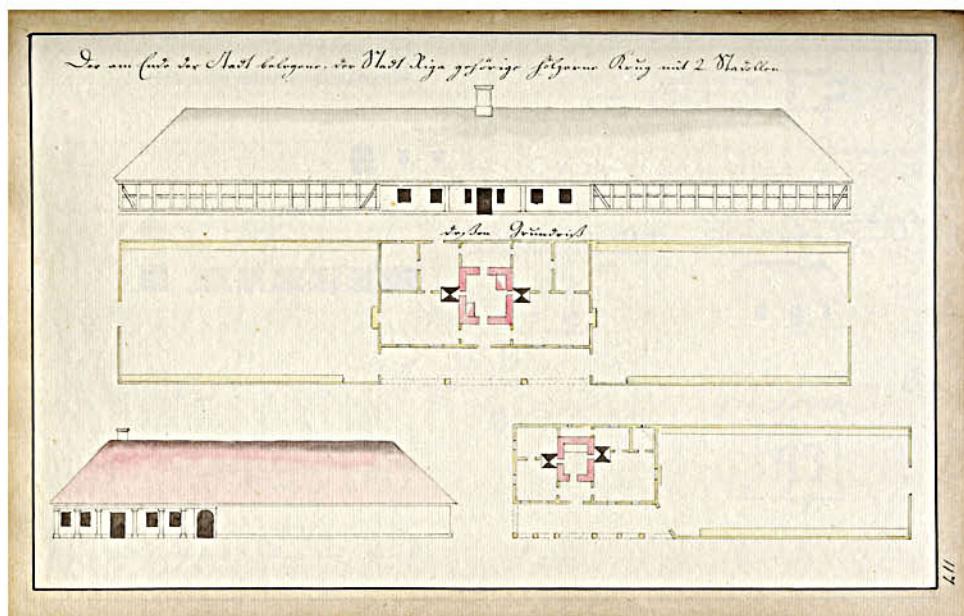

3. att. J. K. Broces 1817. gadā shematiski zīmētais Liepupes Baznīckrogus (centrā ceļmalā), ap to izklātidus izvietotas zemnieksētas un tilts pār Liepupi (Monumente X, 187). Apzogotais ceļš ved no Rīgas uz Pērnavu.

jautājumu kopas. Tomēr viņa devuma izmantojuma un attiecīga skaidrojuma dziļums un plašums atkarīgs no tā, ar kādu citu avotu ziņām salīdzināts zīmējumu un aprakstu saturs. Minam tikai vienu piemēru. Broces kādā apvidū zīmētās un aprakstītās lauku sētas, ēkas, to konstrukcijas, darba rīki, paņēmieni, apģērbi un cits pilnā balsī ierunājas tikai tad, ja palīgā ņemam attiecīgajā apvidū strādājušo etnogrāfu ekspedīciju, novada izziņāšanas entuziastu un citu personu vākus, arī vēstures arhīvu dokumentus un citu laikabiedru atstātās liecības, kurās stāstīts par Broces aprakstīto un zīmēto vai tam radniecīgo. Nereti palīdzīgu roku sniedz arī tautas dziesmas, ticējumi, sakāmvārdi, ja tos saista ar tautas dzīves reālijām. Labus panākumus nodrošina Broces 18.–19. gadsimta mijā zīmēto vietu aplūkošana mūsdienās, it īpaši gadījumos, kur vairāk vai mazāk saskatāms kaut kas no Broces laika palikušais, piemēram, Bīriņu muižā, Liepupes baznīcas apkārtnē, Rīgas līča Laveru–Lembužu piekrastē, Salacgrīvā, Vecsalacā un citur. Šādi salīdzinājumi ļauj saskatīt vai vismaz nojaust Broces zīmējumu un aprakstu kļūmes un nepareizības, kuru cēloņi visai dažādi (zīmēto un aprakstīto objektu panorāmveida plašums, vienā papīra standartlapā cenšoties ietvert un izskaidrot vairākos kilometros vai kvadrātkilometros ietilpstošu reālu apkārtni, zīmēto objektu konstrukciju un uzdevumu nepilnīga izpratne, no mums nezināmiem avotiem saņemtas nepareizas vai nepilnīgas ziņas, tikai shematisks objekta ieskicējums tā atrašanās aptuvenajā vietā u.tml.).

Liepupes Baznīckroga jeb Jelgavkroga 1817. gada apkārtnes zīmējuma (*Monumente X, 187*) (3. att.) priekšplānā redzam ceļu, kas savienoja Rīgu ar Pērnavu un pa izliektu tiltu šķērsoja Liepupīti. Tilta klājums – izsenis šķērsvirzienā likti baļķi vai plankas. Braucēju un gājēju nodrošinājums – statņu margas ar lokveida pārsegumu. Gar ceļa abām pusēm un gar vienu tīrumu vai pļavu stiepjas senlaicīgs žogs, kura resno stabu stateniskajās rievās ielaisti divu līmenisku kāršu gali. Daudzo pārējo žogu uzbūve nav nosakāma. Nedaudz paugurainajā apvidū ceļmalā uzbūvēts masīvs baļķu guļbūves, šķiet vienādplatuma (?) krogus, kura vidus daļā atrodas apkures centrs ar dūmeni, telpas kroģēšanai un ceļa braucēju uzņemšanai. Abos galos stadulas, lai Pērnavas un Rīgas virzienu braucēji ērtāk varētu iebraukt izdevīgākā gala stadulā. Iespējams arī, ka vienā stadulā iebrauca augstāku kārtu ļaužu pajūgi, otrā – zemnieku vezumi. Ēkas pagalma puses sāniem neliela piebūve (varbūt ieeja?). Krogum kārniņu jumts ar divām slīpēm un pusšļaupumiem galos, izbūvēta bēniņu telpa, ko apliecina zelminī ierīkotās durvis vai logs. Zelminī nepārprotama pildrežģa konstrukcija, kādā būvētas arī Limbažos zīmētā krogus abas stadulas (*Monumente VII, 117*) (4. att.), Vilzēnu muižas kungu mājas zelminis un kāda kalpotāju dzīvojamā māja Bīriņu muižā. Piebilstams, ka visiem trim Limbažos zīmētajiem krogiem un arī Salacgrīvas Pāles krogum stadulas ir platākas nekā kroģēšanai un ceļa braucēju uzņemšanai būvētās telpas (*Monumente VII, 117*,

4. att. J. K. Broces zīmētais pildrežģu konstrukcijā būvētais Limbažu nomales krogus ar stadulu katrā galā. Vidū – stabots lievenis, apkures centrs, kroģēšanas un ceļa braucēju uzņemšanas telpas (Monumente VII, 117).

118; II, 7). No Jelgavkrogus ēkas apkārtnes zemnieki varēja gūt vairākas pamācības. 1) Ar dūmeni apgādātu apkures centru izveidošanu dzīvojamās mājās, kas novērstu dzīvi bezdūmeņa mājokļos jeb dūmistabās, mazinātu draudus iegūt acu un citādas slimības; šādu ierosmi deva arī Limbažos, Salacgrīvā un visās muižās uzceltās dzīvojamās mājas. 2) Ēku vai vismaz to daļu veidošanu pildrežģa konstrukcijā, kas mazināja būvbalķu patēriņu un piešķīra būvei zināmu rotājumu: no šķautņiem veidoto karkasu aizpildīja ar ķieģeļiem vai māla kleķi, bet šķautņu izkārtojums radīja kvadrātu, taisnstūru, trīsstūru, trapecu, dažkārt arī citādas ģeometriskas figūras (Monumente VI, 132). 18.–19. gadsimta mijā pildrežģu konstrukciju būvi popularizēja dažādos izdevumos, bet mācītāju sastādītajos Vidzemes draudžu aprakstos tos minēja kā lauku celtniecības jaunumu (LVVA 6810.f, 1. apr., 12.–17. u.c. lietas). 3) Saimniecības būvju bēniņu izbūvi, lai pilnvērtīgāk varētu izmantot ēku kubatūru.

Spriežot pēc laukumu apžogojumiem, Baznīckroga apkārtne bijušas vismaz četras zemnieku sētas. Attālumi starp tām nav norādīti. Ēku lielums un skaits sētās dažāds, izvietojums – brīvs. Katras sētas apbūves centrā vai malā viena par citām lielāka būve – domājams, tajā laikā Vidzemē izplatītā bezdūmeņa rija, kurā ļaudis mīta labības un linu žāvēšanai paredzētajā telpā – rijā vai arī ēkas galā, retāk sānos, piebūvētās bezdūmeņa istabās. Pirmais bija senākais kultūrvēsturiskais slānis, kurā ļaudis mīta rijā, otrais – jaunāks slānis,

kurā pagaidām droši nezināmā laikā rijai sāka piebūvēt bezdūmeņa istabas, ko kurināja no rijas. Diemžēl zīmējumi neļauj neko spriest par redzamo ēku apdzīvojamumu un saimniecisko izmantojumu, ko var tikai minēt. Vienīgi divām iespējamām rijām ir sānu piebūves (istabas?). Pavisam maz varam runāt par konstrukcijām.

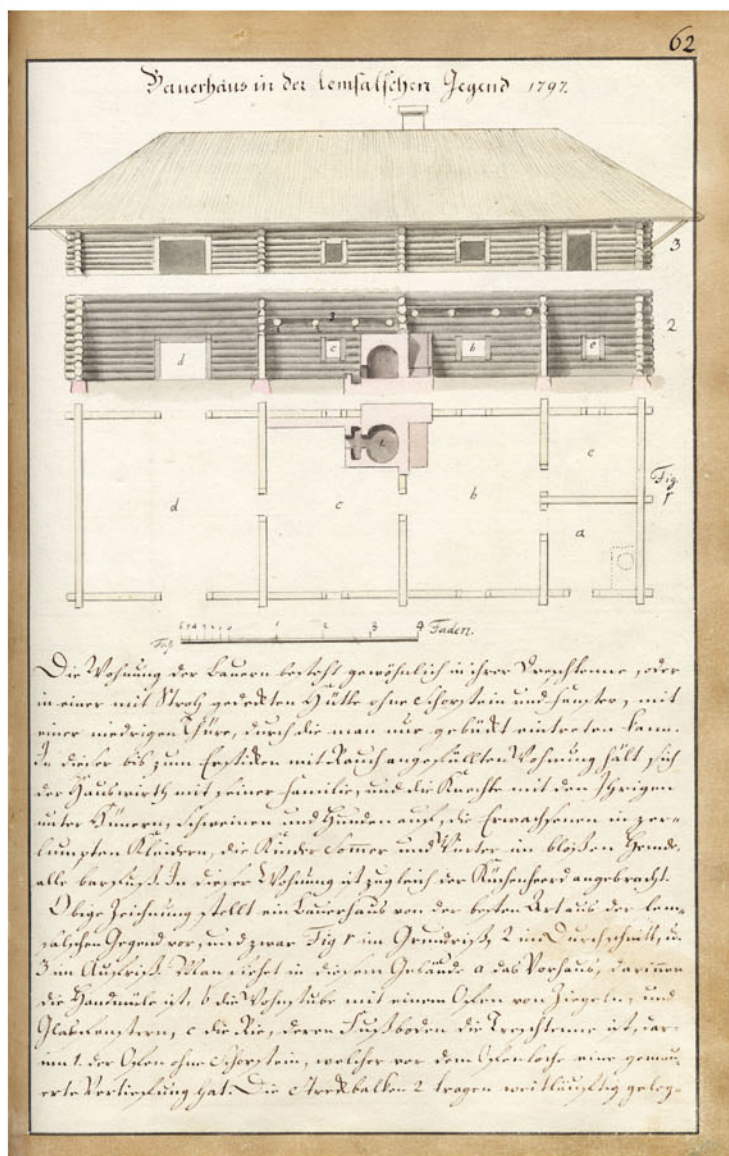
Zemnieku dažādā lieluma ēkas zīmētas visai shematiski un vispārinoši. Nekļūdoties varam pateikt tikai sekojošo: 1) visas 22 ir baļķu guļbūves, it kā krusta pakšos, jumtas ar salmiem, 2) no 22 būvēm 14 ir ar četrslīpju jumtiem, 8 – ar divslīpju jumtiem, 3) būvju pārliecinošam vairumam (20) ir atklāti saulei un vējam brīvi pieejami stāvi, izņemot divas ēkas (dzīvojamās rijas?), kurām ir nepārprotamas sānu piebūves (istabas?), 4) ap sētu apbūvi nav zīmēti ne dārzi, ne apstādījumi, 5) zīmējumā skatāmie celtnu korpusu apveidi, nosakāmie būvmateriāli un konstrukcijas atbilst 18.–20. gadsimtā Rietumvidzemē izplatītajām tautas celtniecības tradīcijām, kādas fiksētas 20. gadsimta zinātniskajās ekspedīcijās (materiāli glabājas BDM, E, LNVME un citās krātuvēs).

Saiknē ar Liepupes Baznīckrogus apkārtnes zīmējumu aplūkojam sekojošus attēlus.

1797. gadā J. K. Broce samērā precīzi uzzīmēja Limbažu apkārtnes zemnieka dzīvojamo riju ar saulei un vējam brīvi pieejamu stāvu, nesniedzot tās precīzu adresi (*Monumente VIII, 62, 62a*) (5. att.) un aprakstā pieļaujot atkāpes no objektīvās patiesības. Šī būve atspoguļo dzīvojamo riju attīstības pēdējā un augstākā kultūrvēsturiskā slāņa sākotnējo variantu, kurš radās ne vēlāk kā 18. gadsimta 20. gados. 40. gados labības un lina žāvēšanas telpas galā vai sānos jau samērā bieži piebūvēja vienu vai vairākas istabas ar savu apkures centru un dūmeni, kā arī dažas saimniecības telpas. Attēlā redzamā mērogā zīmētā monumentālā ēka ir apm. 30 m gara, 8 m plata un atbilst Rietumvidzemes tradicionālo dzīvojamo riju tipam, kādu vēl 1957. gada ekspedīcijā bieži sastapām Limbažu rajonā. Broces zīmētajai vistuvākā bija gandrīz pašā Rīgas līča krastā stāvošā Liepupes Kalna Līgavu (Liugu) dzīvojamā rija. Līdzīga apveida būves skatāmas arī pie Vecsalacas muižas (*Monumente II, 5*). Piebilstam, ka šī un daudzas citas Vidzemes zemnieku monumentālās dzīvojamās rijas nekādi neatbilst Garliba Merķeļa un citu vācu publicistu, zināmā pakāpē arī paša Broces vispārējai tēzei par zemnieku mājokļiem kā par salmiem segtām būdām.

Broces zīmētā rija ir augsta kaķētu apaļbaļķu guļbūve krusta pakšos, kas segta ar salmu četrslīpju jumtu. Platās pažobeles balstītas ar slīpiem, sienās nenukurētiem balstiem, kādus Rietumvidzemē lietoja vismaz kopš 17. gadsimta pēdējā ceturkšņa. Platās pažobeles pasargāja ēkas stāvu no lietus un sniega. Tajās glabāja malku, saimniecības piederumus, žāvēšanai savestos linus un citu. Zīmējums droši datē ar 1797. gadu vairākas svarīgas būvdetaļas: 1) rijas galā piebūvētās istabas ar ķieģeļu krāsni un dūmeni, kurš nesaprotamu iemeslu

5. att. J. K. Broces 1797. gadā mērogā zīmētā Limbažu apkārtnes zemnieka apdzīvotā rija (Monumente VIII, 62, 62a). 1 – plāns; 2 – garengriezums; 3 – ieejas fasāde; a – priekšnams ar rokas dzirnavām stūrī; b – dzīvojamā istaba ar kīeģeļu krāsnī un stiklotiem logiem; c – rija ar bezdūmeņa krāsnī (1) un ar izmūrētu bedri kurtuves priekšā, ar ārdū sijām (2) un virs tām saliktiem ārdiem (3), virs kuriem sakrauj žāvējamo labību; rija parasti esot kalpu, viņu sievu un bērnu mitekļis (telpas aprakstā kļūdaini norādīts, ka rijas grīda esot piedarbs labības kulšanai; rija kalpoja par laukstrādnieku ģimenes mājokli tikai tad, ja saimnieka ģimenei bija izbūvētas istabas); c (otrs) – pieliekamais; d – zirgu stallis un siena šķūnis (kļūdaina norāde: rijas galā vienmēr atradās piedarbs ar klona grīdu un ar divām vai trim platām iebraukšanai ērtām durvīm, kuras atverot, radīja graudu vētišanai nepieciešamo caurvēju; labību kūla uz piedarba klona; zirgus un viņu barību piedarbā turēja tikai pēc labības izkulšanas, un šāda rīcība pagaidām droši zināma kopš 1740. gadiem).

dēļ nav parādīts būves plānā un garengriezumā, 2) ugunsdrošības labad rijas krāsns kurtuves priekšā izmūrēto bedri, 3) senlaicīgus plēstu apaļkoku griestus labības un līnu žāvēšanas telpai, 4) dēļu griestus istabai, 5) stiklotus logus. Apšaubāma ir garengriezumā un plānā iezīmētā ripas veida rijas krāsns kurtuve un garengriezumā skatāmā krāsns kurtuves kupolveida velve, arī logu forma un it kā mūrētie ēkas pamati. Apdzīvotās rijas vispārējais apraksts ieturēts vācu publicistu ierastajā garā un, šķiet, vismaz daļēji aizgūts no Garlība Merķeļa "Latviešiem".

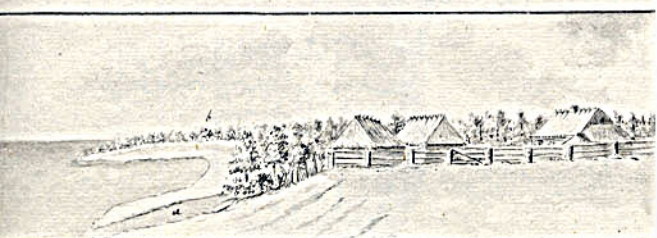
Mērogā rūpīgi un detalizēti zīmēta arī Limbažu apkārtnes zemnieka pirts (*Monumente VIII, 63*) (1. att.), kurai, tāpat kā iepriekš minētajai rijai, nav norādīta tuvāka adrese. Šim 1797. gada zīmējumam ir četri skatījumi: plāns (1), garengriezumā (2), ieejas fasāde (3) un šķērsgriezums (4). Pēc Broces paskaidrojuma šī novadā ir uzlabota veida pirts. Tā daudzējādi atbilst Rietumvidzemes 18.–20. gadsimta tradicionālās pirts būves principiem: kaķētu apaļbaļķu guļbūve krusta pakšos ar divām telpām – priekšnamu (ģērbtuvi) un mazgāšanās telpu, četrslīpju salmu jumts, bezdūmeņa krāsns ar laukakmeņu krautu velvi mazgāšanās telpas durvīm pretējā vienā stūrī, lāva – otrā (parastāk krāsns atradās kaktā pa labi vai pa kreisi no ieejas durvīm, bet lāva pie durvīm pretējās sienas; neparasta ir divu lāvu esamība), plēstu vai zāģētu apaļkoku griesti. Laikmeta ugunsdrošības jauninājumiem pieskaitāmi: 1) laukakmeņu mūris pirts gala un sānsienas apakšdaļā, kas novērša iespējamu baļķu sienas pārkaršanu un aizdegšanos, 2) mūrēts zemē iedziļināts krāsns stāvs, ar laukakmeņu velvi, kas sakrauta virs tā, 3) izmūrēta bedre krāsns kurtuves priekšā. Par zīmējuma atbilstību ikdienas dzīvē redzamajam mudina šaubīties: 1) krāsns riņķveida kurtuve, 2) ar sienām nesaistīto lāvu galdveida uzbūve, 3) divu lāvu iezīmējums pirts plānā un tam neatbilstošs iezīmējums garen- un šķērsgriezumā, 4) it kā mūrētu pamatu esamība, 5) pirts loga lielums un ailas izveidojums ar statņiem.

Pieļaujam, ka aprakstītie mērogā veidotie samērā detalizētie pirts un rijas zīmējumi ir kādu pagaidām nezināmu projektu kopijas. 18.–19. gadsimta mijā, kad bruka feodāli dzimtbūtnieciskā klaušu iekārta, valdošās aprindas meklēja ceļus sociālās spriedzes mazināšanai un izstrādāja dažādus priekšlikumus zemnieku stāvokļa uzlabošanai (Vidzemes guberņas valdes 1816. gada 17. jūnija un 9. novembra, 1818. gada 31. augusta, 1822. gada 18. maija un citas pavēles (patentes); LVVA 6810. fonda 1. apraksta 12.–17. un citas lietas).

1817. gadā Broce uzzīmēja Liepupes mācītājmuižas Laveru sētas apbūvi (*Monumente X, 185*) (6. att.), kuru raksturoja kā kārtīga un turīga zvejnieka apsaimniekojumu. Pēc Edgara Dunsdorfa pētījumiem, Laveros jau 1639. gadā dzīvoja jūras braucējs Bērents, kurš tāpat kā citi ar lielo piekrastes buru laivu veda preces uz Rīgu.³ Pēc Ievas Cimermanes atzinumiem, laivošana

185

Prospect au dem pernegelisen Strand A 1817

Man sieht hier den Ort Laveri bei dem Mühlgraben der per-
negelisen Laves Liepuppe genannt, der ist 4. Das hier zu sehenen Ge-
biet ist ein zum pernegelisen Statuare gehöriger sibirischer Ort.
Das ist zu dem an der See am Ende des sibirischen Gebietes, nicht die
dem Jahre 1799 von dem sibirischen Statuare auf dem hier ein Stück mit
Hilfsbauern. Laveri ist ein Ort, der hier ein Stück mit
dem Statuare nicht, dem Jahre 1799 mit dem sibirischen Statuare, die
das mit einem sibirischen Statuare, die hier Statuare sind.

Der sibirische Ort Laveri ist ein Ort, der hier ein Stück mit
18. Jahre 1799. Statuare sibirische ist ein Stück mit dem Statuare.
Laveri ist ein Ort, der hier ein Stück mit dem Statuare, die
dem Statuare nicht, dem Jahre 1799 mit dem sibirischen Statuare, die
das mit einem sibirischen Statuare, die hier Statuare sind.

6. att. J. K. Broce 1817. gadā
zīmētā Liepupes mācītājmuižas
zemkopja–zvejnieka sēta
Laveri (Monumente X, 185).
a – Liepupes ieteka Rīgas līcī;
b – Liepupes muižas jūrmalā
iekārtotā peldvietu apmešanās
sēta Štokmaņi.

Laveros turpinājās vēl 19.
gadsimta pēdējā ceturksnī.
19. gadsimta otrajā pusē tai
pievienojās burinieku būve.
Zīmējumā visai izteikti izzi-
mēts Laveru–Lembužu līcis,
kura krastā būvēja lielās lai-
vas un buriniekus. Līča pār-
spīlējumu apliecina arī Liep-
upes mācītājmuižas zemes
izvietojuma shēma (Monu-
mente X, 181), kuras krasta
kontūrā šis līcis nav iezī-
mēts. Tālumā ar burtu “b”
apzīmēta Liepupes muižas
ierīkotā peldvieta Štokmaņi,

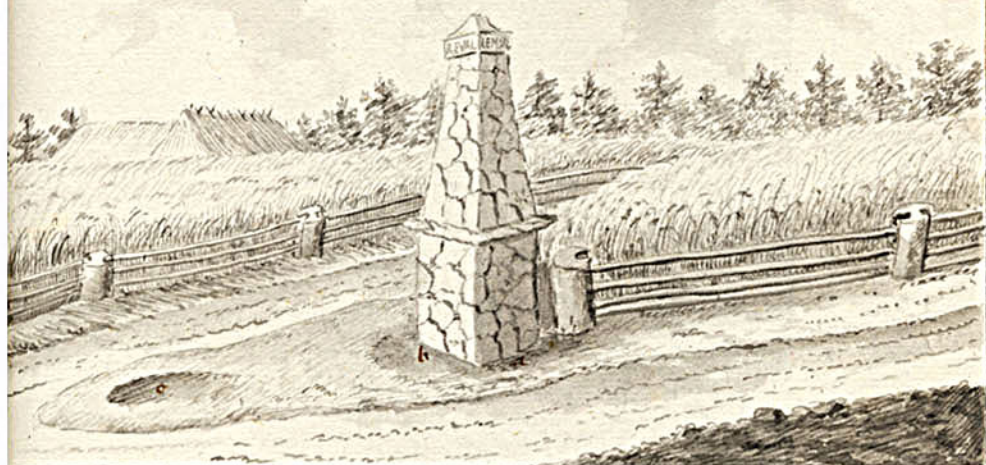
kuros vismaz no 1811. līdz 1826. gadam dzīvoja muižas lielās transportlaivas stūrmanis dzimtzemnieks Juris. Pagaidām nezinām, kādā sakarā Broce nokļuva pie Laveriem.

Laveru zīmējums atspoguļo dažādu kultūrvēsturisko slāņu vienlaikus pastāvēšanu vienā apvidū un pat vienā sētā. Apbūve pēc senām tradīcijām novietota saldūdens baseina tuvumā – šajā gadījumā Liepupes krastā pie tās ietekas Rīgas līcī. Visas trīs ēkas izvietotas pa taisnstūrveida pagalma perimetru un gandrīz paralēli jūras krastam, kā tas parasts daudzās Kurzemes un Vidzemes piekrastes sētās. Apbūvi apņēma divējādi žogi: sensenais slipkoku žogs un jaunākais guļkāršu žogs, kura kāršu gali ielaiesti un iestiprināti resnu stabu stateniskajās rievās. Guļkāršu žogā ierīkoti senlaicīgi ar sliņu šķērsi sastiprināti atceļami vārti. Šādi žogi un vārti Latvijā pazīstami vismaz kopš 17. gadsimta vidus.⁴ Slipkoku žogu būve sāka sašaurināties 18. gadsimtā sakarā ar kokmateriālu daudzuma samazināšanos un administratīviem ierobežojumiem. Tomēr Broce tos vēl redzēja 1795. gadā pie Nabes kroga un 1817. gadā Liepupes mācītājmuižā (Monumente VI, 76; X, 182).

194

1817

Augstā un apstulgaļoju šķīstlūstā noū Lija unū Jorvānī unū Oļta
šķīstlūstā sū (; stūm jād ar 1799. jūd, jūdū nūngūngūm unū ūbrū šķō.
unū rīngūngūstl unūvūnū?) 32 3/4 šķōstl noū Lija ūfūvūnū. ar adīa
mūndīrīfūm līvīfū šķīstl sū ūbrū, unū jādū vūstl unū šķōfā,
līvīfū ūbrū ūbrū Jorvānī, šķōfā, Oļtā, Jorvānī, Jorvānī, Jorvānī, Jorvānī
unū Jorvānī. Dē unū šķōfā 2 ūbrū jādū šķōfā, jūd dā šķōfā grūfīfū,
unū ūbrū ūbrū unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
grūfīfū, dā dā šķōfā nūvū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
jādū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū, unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
VAL. unū LEMSAL. ūbrū, jūd dā ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū, ar dā
unū ūbrū dā 2 ūbrū unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū
ar unū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū ūbrū

7. att. J. K. Broces 1817. gadā zīmētais ceļa sazarojums netālu no Skultes baznīcas (Monumente X, 194). Gar ceļmalām senlaicīgais gulskāršu žogs. Aiz tūruma – būve ar četrslīpju salmu jumtu, kura kore nostiprināta ar sakrustotiem kokiem.

Visas ēkas, šķiet, būvētas Rietumvidzemei raksturīgajā apaļbalķu guļbūvē krusta pakšos. Jumtas ar div- un četrslipju jumtiem, kuru kores nostiprinātas ar sakrustotiem kokiem. Arī šīs kores konstruktīvi dekoratīvais nostiprinājums pazīstams vismaz kopš 17. gadsimta vidus. Ar krustkokiem nostiprinātas salmu jumtu kores Broce redzēja arī Liepupes mācītājmuižā, Nabes krogū, Salacgrīvā, Skultes apkārtne un Skultes muižā (*Monumente II, 6; VI, 76, 127; X, 182, 189, 194*).

Aiz Laveru sētas apbūves zīmēts Liepupes krastu apaugums, bet nav saskatāma augļu dārza klātbūtne, kas atbilst 1817. gada stāvoklim Baznīckroga apkārtnes zemnieksētās.

Das Pastorat und die Kirche in Fernigel.

1817.

Die Kirche in der Höhe gesehen. Sie ist ein schönes Gebäude mit einem Turm und einem Glockenturm. Die Pastorei ist ein einfaches Gebäude mit einem Giebel. Die Häuser sind kleine, einfache Gebäude mit Giebeln. Die Landschaft ist flach und offen. Die Zeichnung ist eine perspektivische Ansicht von der Höhe aus.

Laveros zīmēti divi nesenī jaunumi: 1) savrupa divdaļīga (nams + istaba) vai pat trīsdaļīga (istaba + nams + istaba) dzīvojamā māja ar apkures centru un dūmeni ēkas vidusdaļā, kas 19. gadsimta pirmajos gadu desmitos Rietumvidzemē nebija ikdienišķa parādība, jo ļaužu nospiedošs vairākums vēl joprojām mita bezdūmeņa rijās vai tām piebūvētās istabās, 2) stikloti logi.

Uzmanību pelna arī ceļu krustojums netālu no Skultes

8. att. J. K. Broces 1817. gadā zīmētā Liepupes baznīca (labajā pusē) ar vecās nojauktās baznīcas kora telpu tās priekšplānā un mācītājmuiža (kreisajā pusē) (*Monumente X, 189*). Kreisajā pusē priekšplānā senlaicīgais masīvais guļkāršu žogs, labajā – jaunlaicīgāks un vieglāks. Ap dārzu senlaicīgais un blīvais stāvokļu žogs ar nosmailinātiem koku augšgaliem. Žoga priekšā guļbūves saimniecības ēka ar trīsslipju salmu jumtu, kura kore nostiprināta ar sakrustotiem kokiem.

baznīcas (*Monumente X, 194*). 1817. gada zīmējumā (7. att.) ļoti precīzi attēlots senlaicīgais guļkāršu žogs, kura kāršu gali ielaisti resno stabu stateniskajās rievās. Žogs norobežo labības tīrumus no ceļa un atbilst Baznīckroga apkārtnes un Laveru zīmējumā redzamajiem žogiem. Aiz labības lauka zīmētā salmu jumta kore, tāpat kā Laveru ēkām, nostiprināta ar krustotiem kokiem. Piebilstam, ka Liepupes mācītājmuižā (8. att.) un Nabes krogū (*Monumente VI, 76; X, 182, 189*) Broce uzzīmēja arī jaunākas cilmes un vieglākas konstrukcijas guļkāršu žogus, kuru būve prasīja mazāk kokmateriālu. Šiem žogiem resno stabu vietā zemē iedzina mietu pārus. Tos zināmos augstumos appina ar vicām, uz kurām guldiņa kārtis. Arī šīs uzbūves žogi Latvijā pazīstami vismaz kopš 17. gadsimta vidus.

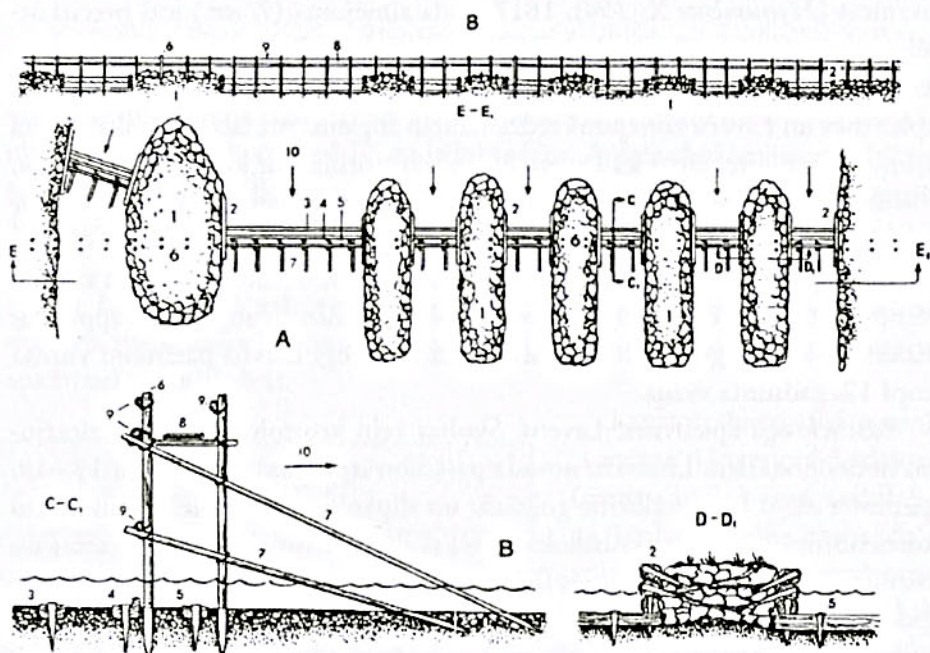
Baznīckroga apkārtnes, Laveru, Skultes ceļu krustojuma un citi zīmējumi noderīgi dažādu Limbažu novada parādību izplatības noteikšanai 18.–19. gadsimta mijā. Jau aprakstītie guļkāršu un slīpkoku žogi, kā arī salmu jumtu kores nostiprinājumi ar krustkokiem vēl skatāmi Liepupes mācītājmuižas un baznīcas 1817. gada zīmējumos (*Monumente X, 182, 189*), Salacgrīvas 1780. gada attēlojumos (*Monumente II, 6, 7*), Nabes kroga 1795. gada ainavā (*Monumente VI, 76*).

Broces zīmējumi droši datē Limbažu novada latviešu nozīmīgu tradicionālās materiālās kultūras parādību pastāvēšanu 18.–19. gadsimta mijā. Daļai no tām var būt arī sena lībiska cilme. Tās var būt gan pagaidām nezināmā senatnē cēlušās parādības, kas pastāv jau ilgu laiku, gan nesen radušās parādības, kas attīstījās turpmākajos gadu desmitos. Papildus jau aprakstītajam minēsim vēl dažus precīzi datētus piemērus.

1780. gadā zīmētajā Vecsalacas muižas–Salacgrīvas kopskatā (*Monumente II, 5*) (2. att.) Salacas krācē pie muižas iezīmētas divas ovālas, straumes virzienā vērstas salīņas ar smailiem galiem, kādas redzamas vēl mūsdienās (*sk. šā rakstu krājuma krāsu attēlos*). Starp vienu salīņu un upes kreiso krastu visai shematiski ieskicēts mietu–kāršu konstrukcijā būvēts lašu tacis. Šķiet, ka Broce neprecīzi iezīmējis tradicionālo Salacas lejteces lašu vai nēģu taci, kādus dēvēja par “tača dambjiem” un no baļķiem, mietu pāriem, kārtīm būvēja pāri krācei un mākslīgajām salīņām – “dambjiem” (9. att.). Salīņas sakrāva no akmeņiem un krāvuma sānus nostiprināja ar upes gultnei pietapotiem baļķiem. Gadu ritumā salīņas apauga ar sūnām, zāli un velēnām. Nezinātājs no attālu ma pat nevarēja pateikt, ka tās ir cilvēku veidoti akmeņu sakrāvumi. Salīņas sašaurināja upes plūdumu un radīja taču zvejai noderīgo straumes ātrumu un spēku. Šādas uzbūves taču cilmes laiks pagaidām nezināms.

1780. gadā zīmētais Salacas grīvas skats (*Monumente II, 6*) (10. att.) droši datē, bet anotācija izskaidro kokmateriālu transportēšanas senlaicīgu paņēmieni, kurš pēc citiem avotiem Latvijas piekrastē divos veidos pazīstams vismaz kopš 18. gadsimta vidus. Kokmateriālus sveda jūras piekrastes vai

9. att. Nēgu tača – taču dambja uzbūves shēma Salacas lejtecē pie Vecsalacas 1968. gadā. A – plāns; B, C–C1, D–D1 – griezumī; 1 – no akmeņiem sakrautās saliņas – dambji; 2 – dambju sānu nostiprināšanai iebūvētās balķu sienas; 3 – priekšējais (pirmais) tača balķis – sija; 4 – vidējais (otrais) tača balķis – sija ar pietapotu vai pienaglotu listi – zobu; 5 – pēdējais (trešais) tača balķis – sija; 6 – tača mieti; 7 – balstkoki–stutes; 8 – tača laipa; 9 – tača kārtis (augšējās – mergas, apakšējā – ūdenskārtis); 10 – straumes virziens. Viļņa Zirzdiņa zīmējums.

upju krastu krautuvēs. Jūras piekrastē tos parasti zirgu pajūgos ievada jūrā līdz krasta tuvumā noenkurotajām platdibena laivām, pārlādēja tajās, aizveda līdz lielajām jūras transportlaivām vai kuģiem un pārkrāva tajos. Upju krastu krautuvēm parasti varēja piebraukt pašas platdibenes. Tās uzņēma kravu un nogādāja līdz dziļumā noenkurotajām lielajām laivām vai buriniekiem.

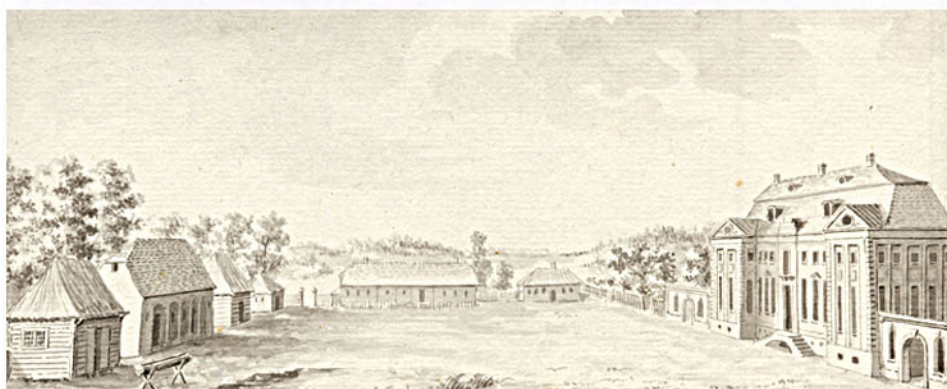
Broces zīmējumi nepārprotami datē arī vairāku tādu celtņu konstruktīvi dekoratīvu daļu pastāvēšanu, kādas saskan ar latviešu tradicionālās tautas mākslas izstrādājumiem. Diemžēl viņš nedod tām nekādus paskaidrojumus. Tādēļ par šo būvdetaļu darinātājiem varam tikai minēt, jo, pēc 1782.–1816. gada ļaužu revīziju lapu ierakstiem (LVVA 199. fonds) un pēc 19. gadsimta pirmo divu gadu desmitu draudžu aprakstiem (LVVA 6810. fonds), zinām, ka Broces zīmējumu tapšanas gadu desmitos un arī agrāk Limbažu novadā kā būvgaldnieki un namdari strādāja igauņi, krievi, latvieši, libieši, vācieši. Tā kā šie būvelementi zīmēti tikai sabiedrības augstāko slāņu pārzinātām ēkām (zemnieku būvēs un arī citādu būvju vairumā Broce šādas detaļas vispār nav

10. att. J. K. Broces 1780. gadā zīmētā Salacas grīva, kokmateriālu krautuves, kuģu un laivu piestātnes (Monumente II, 6). A – Vecsalacas muižas krasts; B – Svētciena muižas krasts; C – lielās divmastu malkas laivas, kuras dziļās iegrimis un sēkļa (D) dēļ nevar iebraukt upē; E – platas platdibena laivas ar seklu iegrimi, ar kurām dēļus un malku aizved uz lielajām malkas laivām (C); F – zvejnieku (zvejas) laivas. Attēla labajā pusē zvejnieka tiklu būda ar salmu četrslīpju jumtu, kura gala brodiņš nostiprināts ar konstruktīvi dekoratīvu jumta gaili.

izzīmējis), rodas nākotnē dokumentāli skaidrojams jautājums par latviešu zemnieku kārtas amatnieku līdzdalību šo izstrādājumu tapšanā, arī par dažādu etnosu ļaužu sadarbošanos un pieredzes pārņemšanu, jo dzimtļaužu—amatnieku darbu izmantoja arī baznīcu un muižu ēku būvē.

1793. gadā Broce uzzīmēja ap Ozolmuižas pagalmu esošās ēkas un visas apbūves celtni izkārtojuma plānu (Monumente VI, 141). Muižas galvenajai klētij zīmēts nepārprotams sānu lievenis ar četriem balsta stabiem un lokveida arkām starp tiem. Šķiet, ka vismaz ēkas kreisajā galā lievenī ir bijusi arī priekšklēts (11. att.). 1794. gadā Broce attēloja Bīriņu muižas jauncelāmo

11. att. J. K. Broces 1793. gadā zīmētā Ozolmuižas apbūve (Monumente VI, 141). No kreisās otrā – galvenā klēts ar stabotu lieveni, arkām un varbūtēju priekšklēti.

ērberģi (kalpotāju mājokli?), kura ieejas durvju ārējā apšuvuma dēļiši izkārtoti romba jeb divu pretēji vērstu skujiņu rakstā (varbūt saules simbols?) (*Monumente VI, 117*). 1817. gadā novadpētnieks atainoja 1680. gadā pabeigto Limbažu baznīcu, kuras sāndurvju ārējā apšuvuma dēļiši izkārtoti skujiņā (*Monumente X, 182*), kā arī Liepupes vecās nojauktās koka baznīcas palikušo kortelpu, kam divviru durvju vērtņu ārējā apšuvuma dēļiši veido jau minēto rombu rakstu

(varbūt arī saules simbols?) (*Monumente X, 172*) (*12. att.*).

Pagaidām zināmajās Latvijas zemnieksētu celtnēs šādi un citādi rotātas (margotas) durvis droši zināmas kopš 18. gadsimta vidus, bet varbūtēji – kopš 17. gadsimta vidus. Tomēr to rūpīgi izveidotās raksta kompozīcijas un apdare rāda tik attīstītas formas, kādas varēja tapt tikai ilgā attīstības gaitā. Tādēļ šādu durvju cilme attiecināma uz ievērojami agrāku laiku. Staboti sānu lieveņi Latvijas muižu būvēm droši zināmi vismaz kopš 17. gadsimta vidus. 1661. gada pavasara zīmējumos tos attēloja Šveices mākslinieks Johans Rūdolfš Šturns (*sk. šā rakstu krājuma un 4. vērē nosauktos darbus 332. lpp.*).

12. att. J. K. Broces 1817. gadā zīmētā 1783. gadā uzceltā Liepupes baznīca, mācītājmuiža un vecās nojauktās koka baznīcas kora telpa (kreisajā pusē) ar rombu rakstā izkārtotiem durvju ārējā apšuvuma dēļišiem. Mācītājmuižas priekšā gar ceļu senlaicīgais blīvais stāvkoku žogs ar nosmailinātiem koku augšgaliem (*Monumente X, 172*).

1780. gadā Broce uzzīmēja arī Salacgrīvas zvejnieka tīklu būdas un Vecsalacā no muižas netālās rijas apveidu būves konstruktīvi dekoratīvos jumta āžus jeb gaiļus (2., 10. att.), ar kuriem nostiprināja jumta gala brodiņus jeb ventilācijas lūkas (*Monumente II, 6–7*). Jumta gaiļi Latvijā pazīstami vismaz kopš 17. gadsimta vidus un ir iemīļots simbolisks tradicionālās tautas mākslas izstrādājums.

Broces zīmējumos saskatāma arī dažu citu latviešiem un libiešiem sen zināmu tradicionālās materiālās kultūras parādību pastāvēšana vēl 18.–19. gadsimta mijā. 1780. gadā viņš Salacgrīvā pamanīja ēku ar visai senlaicīgu lubu jumtu. Tā spārēm izlietoti egļu stumbri ar saknes likumu apakšgalā. Lubas nostiprinātas ar līmeniski un stateniski liktiem balķiem–slogiem, kuru izkārtojums veido taisnstūriskas figūras (10. att.). Ap 1773. gadu tapušā cita autora Limbažu skicē un paša Broces 1795. gada zīmējumā redzama kāda saimniecības ēka ar jaunmodīgāku lubu jumtu. Tajā lubas piespiestas jumta krēslam ar līmeniski liktām kārtīm un, domājams, kopā ar tām vēl pienaglotas vai pietapotas (*Monumente IV, 43; VI, 108*), kā tas pazīstams no zemnieku būvēm. Šo paņēmieni viņš 1793. gadā shematiski skicēja Ozolmuižā (*Monumente VI, 116*), 1793. un 1794. gadā – Bīriņu muižā (*Monumente VI, 132, 219*), 1817. gadā – Liepupes mācītājmuižā (*Monumente X, 172, 182, 189*) (8., 12. att.).

Noslēgumam

J. K. Broces Limbažu novada zīmējumos skatāmais un paskaidrojums lasāmais ir noderīgs dažādu Letonikas problemātikas jautājumu skaidrošanai:

1. Atklājas droši datējama, konkrētai vietai, nereti arī sociālajam slānim piesaistīta senu tradicionālās materiālās kultūras parādību izmantošana vēl 18.–19. gadsimta mijā un 19. gadsimta pirmajos divos gadu desmitos.
2. Atspoguļojas atsevišķu zīmēto un aprakstīto parādību attīstības gaita, jaunuznumu iesakņošanās, atšķirīgu kultūrvēsturisko slāņu (attīstības līmeņu) vienlaicīga pastāvēšana gan novadā kopumā, gan atainotajās savrupajās muižās, zemnieku sētās un citur.
3. Parādās materiālās kultūras objektu tipoloģiska dažādība un tās kartēšanas iespējas.
4. Redzama neapstrīdama daudzu vienādu vai stipri līdzīgu materiālās kultūras parādību pastāvēšana latviešu, varbūt arī libiešu (?) zemnieku sētās un vācu muižās. Šo kopību cilmes skaidrošanai nepieciešami speciāli pētījumi.

Pētniekam ar Broces aprakstiem un zīmējumiem jāstrādā ļoti uzmanīgi. Jāpazīst viņa atainoto apvidu ļaužu tradicionālā kultūra un novadpētnieka zīmētās vietas. Šīs vietas noteikti jāapmeklē, jāuzzina, kas tajās vēl saglabāties no Broces laika. Saglabātais attiecīgi jāvērtē.

Broces zīmējumi pilnvērtīgi ierunājas tikai tad, ja tajos redzamo salīdzina ar attiecīgo ļaužu slāņu dzīves un ainavas reālijām. Letonikas jautājumu skaidrotājam jāapzinās:

1) ka Broce bija svešzemnieks, kurš uz vietējiem latviešiem un lībiešiem tomēr raudzījās no savas augstākas kārtas skatpunktiem, 2) ka viņu ietekmēja dažādu vācu autoru un laikabiedru atziņas, 3) ka viņš redzēto bieži nesaprata, zīmēja un aprakstīja tā, kā viņam tas likās pareizi. Domājams tāpēc daudzi zīmējumi ir tik shematiski, ka sniedz pietiekamu ieskatu par objektu formām, bet par detaļām ļauj izteikt tikai varbūtības.

Avoti

- ¹ Par dažām saimnieciskās dzīves jomām plašāk sk.: Cimermane I. *Vīri un kuģi: Liepupes (Pernigeles) novada kuģinieki no 17. gadsimta līdz 20. gadsimta sākumam*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2008. 144 lpp., 8 lpp. krāsu il., 3 tabulas – dzimtu koki; Cimermanis S. *Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1998. 248 lpp.; Pāvulāns V. *Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVIII gs.* Rīga: Zinātne, 1971. 235 lpp.; *Взаимосвязи балтов и прибалтийских финнов*. Рига: Зинатне, 1970. 236 c.
- ² Johans Kristofs Broce. *Zīmējumi un apraksti. 1. sējums*: Rīgas skati, ļaudis un ēkas. Rīga: Zinātne, 1992. 455 lpp.; *2. sējums*: Rīgas priekšpilsētas un tuvākā apkārtnē. Rīga: Zinātne, 1996. 590 lpp.; *3. sējums*: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Rīga: Zinātne, 2002. 493 lpp.; *4. sējums*: Latvijas mazās pilsētas un lauki. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2007. 487 lpp.
- ³ Dunsdorfs E. Rīgas kuģniecība zviedru laikos. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. 1935. 5./6. nr. 505.–508. lpp.
- ⁴ Par šo un turpmāk minētajām 17. gadsimta parādībām plašāk sk.: Cimermanis S. Die Reiseskizzen Johann Rudolph Sturns als Quelle für die Geschichte der materiellen Kultur Lettlands: Zur Glaubwürdigkeit des Reisealbums von Meyerbergs Gesandtschaftsreise (1661/62). In: Staatliche Museen zu Berlin. Forschungen und Berichte. Bd.13: *Kunsthistorische und volkskundliche Beiträge*. Berlin: Akademie-Verlag, 1971. S.143-186. Taf. 27–30. Cimermanis S. Celtnes Latvijā 17. gs. 60. gados (Pēc J. R. Šterna ceļojuma albuma skicēm). *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga: Zinātne, 1979. 13. laid.: Latvijas lauku apmetņu un to celtniecības vēstures problēmas 17.–20. gs. 30.–44. lpp.; Cimermanis S. Zemnieku un zvejnieku celtnes Dienvidkurzemē 19–20. gs. sākumā. *Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļi: Aizsardzība un izmantošana*. Rīga: Zinātne, 1988. 62.–132. lpp., 35.–65. krāsu att.